

Јована Рајић Ђалић*

ОСЕТЉИВЕ ГРУПЕ ЖЕНА И ПАНДЕМИЈА

Пројашење пандемије корона вируса обележило је још једну годину, уносећи промене на глобалном нивоу. Због ограничења кретања људи и робе, дошло је до смањења обима и продуктивности рада, што је резултирало смањеном потражењем за радом уопште и људском снагом. Последице су се одразиле на финансијском, психолошком и социолошком плану, утицавши највише на оне зајошлене у радном односу који су и пре пројашења пандемије представљали рањиву категорију и чији је положај зашлевао јојачану заштитиу. Централно питање истраживачког рада односи се на положај таквих категорија за време пандемије и прилагодљивости државних мера њиховим потребама, а све у сврху ошлеи размишљања последица пандемије на радне односе.

Кључне речи: Пандемија. – Корона вирус. – Родна равноправност. – Осетљиве категорије. – Жене.

1. УВОД

Крај 2019. године обележен је појавом једне врсте вируса, што је унело корените промене у све сфере друштвеног живота. Место Вухан у Кини било је епицентар жаришта вируса SARS COVID 19, одакле се несметаном циркулацијом људи брзо проширио на тло Европе али и остале континете. Прво место заразе у Европи била је Италија, а потом и Шпанија. Светска здравствена организација прогласила је пандемију колоквијалном названом корона вирусом 11. марта 2020. године, износећи чињеницу да се човечанство налази пред највећим изазовом након Другог светског рата. Размере ширења овог вируса биле су глобалне, а на свакој од држава је било да донесе сопствене мере у циљу заштите становништва. Велики број њих реаговао је доношењем одлуке о увођењу ванредног стања и затварања граница, што је довело до застоја

* Истраживач сарадник у Институту за упоредно право, jovana.rajic@live.com. Рад је настао као производ истраживања на тему утицај пандемије изазване Ковид-19 на родну једнкост у оквиру конкурса за најбољи студентски рад у организацији Центра за људска права Правног факултета Универзитета у Београду.

људи и робе на наднационалном нивоу. Ретки пример другачијих мера била је Шведска, где се државни одговор на пандемију састојао од минималног ограничења кретања људи, а самим тим и основних људских права, држање дистанце и економско привређивање, уз ослањање на сопствену одговорност грађана. Циљ је био да се створи колективни имунитет. Сличан пример дала је и Белорусија. Иако су епидемиолози прогнозирали пад заражених услед промене годишњег доба, високе температуре нису ни најмање утицале на ширење заразе, па у септембру број заражених у свету броји преко 17 милиона људе, док је умрлих 803.000 (*Aljazeera* 2020). У Србији је до сада оболело 29.682 људи, од којих је 674 умрло (*Институт за јавно здравље Милан Јовановић Баиуи* 2020).

Србија спада у прву групу држава када су у питању мере донете на државном нивоу као одговор на пандемију, те је супотписом председника држава, председнице Владе и председнице Народне скупштине донета одлука о проглашењу ванредног стања, чиме је у великој мери органичено кретање људи, уз затварање вртића, школа и факултета и других установа, радом од куће или са скраћеним радним временом. Такви услови живота утицали су на загарантована људска права, која у сфери пандемије добијају нови израз. То је и разлог како је вирус корона придобио пажњу научика свих области, укључујући и правнике.

Овај рад фокусира се на истраживање последица корона вируса на радноправне односе одређених категорија запослених, које су посебно вулнерабилне, узимајући у обзир начелни положај осталих запослених. Уз помоћ упоредноправног и нормативног метода, покушаћемо да одговоримо на питање адекватности мера током пандемије проучавајући положај најугрожених категорија у радном односу.

2. ПОСЛЕДИЦЕ ПРОГЛАШЕЊА ВАНРЕДНОГ СТАЊА УСЛЕД ПАНДЕМИЈЕ НА РАДНЕ ОДНОСЕ ЗАПОСЛЕНИХ

Систем радних односа забележио је својеврсну кризу увођењем ванредног стања. Поред тога што се указује на мањакости тако проглашеног ванредног стања, новонастала ситуација натерала је послодавце да процес производње рад и рад са запосленима прилагоди новонасталој ситуацији. Прилагођавање није ишло у оквирима закона, а посебно забрињава нетранспарентно контролисање од стране инспекција рада, чија посао не губи сврху у кризним временима, шта више, рад ових органа морао је бити на највишем нивоу (Рељановић 2020, 3). Ограничено кретање људи, стопирање извоза и затварање државне границе довеле су до смањења обима посла за многе послодавце, а они су пружили различит одговор на дате новине, неприпремљени на објављену пандемију. „У првој линији“ радних односа нашле су се категорије запослених које су радно ангазоване уговорима ван радног односа и којима је било најлакше прекинути радни однос без навођења отказног разлога. Недовољна радноправна заштита запослених по основу уговора о делу, о привре-

меним и повременим радним односима али и запослених који су радили посредством уговора на одређено време посебно је дошла до изражаја у времену када су послодавци смањивали обим свог пословања због пандемије. Нису били ни поштеђени запослени са уговорима о раду на неодређено време, који су симбол стабилности. Други су, пак кризу у радним односима покушали да реше „принудним одмором“, позивајући се на могућност из Закона о раду и одсуство због смањења обима посла до којег је дошло без кривице запосленог. У том случају, запослени ће имати право на накнаду зараде од 60% оног износа који је приходавао у претходних 12 месеци рада. Има и оних послодаваца који су прекинули потпуно са радом у складу са законским правом да окончају свој рад услед „наредбе надлежног органа због необезбеђивања мера безбедности и заштите живота и здравља на раду“. Проблем код оваквих прекида у раду јесте висина накнаде која је препуштена послодавцу на уређење општим актом и уговором о раду, што остаје непознаница за оне који се баве радним правом. Има и светлих примера где су се запослени користили својим правом на коришћење годишњег одмора стеченог у претходној години и тиме приходовали 100% своје зараде. Важно је указати на чињеницу недостатака статистичких тачних података о броју отпуштених лице из радног односа, начинима финансијске потпоре и мера за повратак запослених на посао, те се истраживања своде на информације објављене у медијима и научне радове других аутора.

3. ЗНАЧАЈ ПИТАЊА РОДНЕ РАВНОПРАВНОСТИ У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ

Питање родне равноправности представља највећи изазов савременог друштва. Акутелизована након Другог светског рата, равноправност мушкараца и жена отворила је многа питања и подстакла рад организација које су почеле да пажњу усмеравају положају жена у друштву, пре свих Уједињене нације (Мршевић 2011, 99). Друге, попут Европске уније, почеле су са осмишљавањем стратегија које би промовисале начело родне равноправности и која би допринела већем социјалном укључивању жена (Mills, Tsang, Prag *et all* 2014, 1). У основи свега јесте разликовање појмова *йола*, као биолошке карактеристике и поделе на мушкарце и жене и *рода*, као друштвено обликоване улоге, променљиве у простору и времену (Антонијевић 2011, 4). Многи аутори препреку у постизању пуне равноправности између полова виде у родним стереотипима. То су обрасци понашања, за које се верује да се усвајају у најранијем добу и који у великој мери одређују улогу мушкараца и жена у друштву. Традиционална подела послова наметнула је економско исплатив рад само мушкарцима, док су жене биле задужене за обављање кућних послова, одгајање деце и старање о старијим члановима породице. Женску преокупацираност кућним пословима неки аутори дефинишу као „жртвени матријархат“ (Благојевић Хјусон 2011, 105). У таквим условима, жеља да се „изађе из куће“, ради и достигне економска независност имала је свој дуг пут и много препрека, које постоје и данас. Огледају се на плану помирења породичних и

пословних обавеза, једног од најактуелнијих проблема у савременој правној теорији, неједнаких зарада за рад исте вредности, флексибилним облицима рада, укључивања очева у одгајање деце а тиме поделе дужности али и одсуства након порођаја. Док једни проблем родне неравноправности виде због неједнакост шанси које се пружају мушкарцима и жена у друштву (European commission 2014, 29), други у транзицији од школе до пола (Politakis 2008, 3), има и оних који проблем виде у државним институтцијама на којима је промовисање овог начела, а које не чине довољно да се истакне видљивост и разумљивост самог појма због чега га није могуће доследно спровести у пракси (de Rosario Palma Ramalho 2009, 8). Премда постоји тренд враћања традиционалним облицима породице услед економске кризе поготову у земљама у транзицији *изв.рејтрадиционализација* (Вујадиновић, Станимировић 2017, 189), идеал друштвеног помирења савременог, где оба партнера економски доприносе домаћинству и традиционалног, код ког је мушкарац глава куће (*breadwinner*) и издржава породицу а жена је домаћица има своје проблеме за које савремена друштва још увек траже решења.

4. ПОЛОЖАЈ ЖЕНА У ВРЕМЕ ПАНДЕМИЈЕ

Пандемија изазвана вирусом *covid 19* утицала је на све категорије запослених. Ситуацију су неспремно дочекали сви, а чини се највише држани апарат који није био у стању да пружи заштиту кроз радне односе поштовањем већ постојећих законских норми Закона о раду, Закона о безбедности и здравља на раду, Закона о заштити становништва од заразних болести. Уредба о организовању рада послодавца донета за време ванредног стања¹ прописивала је обавезу послодавца да, у зависности од природе посла, организује рад запослених од куће. Тамо где то није могуће, послодавац би требало да организује рад у сменама, како би се смањио број радноангажованих људи у простору за рад, уз обезбеђивање свих мера заштите које постоје као обавеза послодавца. Држава међутим, није пуно тога урадила на заштити запослених од отказа. Нема ниједне одредбе која је спречила или пак, мотивисала послодавце да задржи исти број запослених као и пре ванредног стања у радном односу. Такође, не постоји ни званична статистика броја оних који су отпуштени, разлога за отказ, нити њихова легалност. Поред поменуте Уредбе, државни органи нису донели посебан пропис који би се тицао посебне заштите радних права грађана. Вредна помена је једино Уредба о утврђивању Програма финансијске подршке привредним субјектима за одржавање ликвидности и обртна средства у отежаним економским условима услед пандемије *covid 19* (у даљем тексту: Уредба о Програму).² Важност овакве Уредбе огледа се у постављању услова за стицање помоћи од државе. Наиме, право на финансијску помоћ предвиђену за задруге, предузетнике, микро, мала и средња пре-

1 Уредба о организовању рада за време ванредног стања, *Службени иласник РС*, бр. 31/2020.

2 Уредба о утврђивању Програма финансијске подршке привредним субјектима за одржавање ликвидности и обртна средства у отежаним економским условима услед пандемије *covid 19* изазване вирусом SARS-CoV-2, *Службени иласник РС*, бр. 54/2020.

дузећа имаће они послодавци који испуне услов да број њихових запослених није смањен за 10% након проглашења ванредног стања, односно после 16. марта 2020.године. Податак о броју запослених могуће је утврдити на основу извештаја Централног регистра обавезног социјалног осигурања, а под исти режим потпадају запослени са уговором о раду на одређено време, што је својеврсна заштита за ову категорију запослених. Аутори указују на недостатке у одређивању наведеног датума јер су многи послодавци и раније отпуштали своје запослене, плашећи се сопствених губитака економске природе због пандемије (Рељановић 2020, 13).

Битно је указати да су одређене категорије запослених изискивале додатни степен заштите за време ванредног стања. У складу са начелом посебне заштите у радном односу, било је потребно детектовати категорије чији је положај посебно осетљив као што су на пример, запослени са породичним обавезама, било да се брину о деци или о старијим члановима породице, или пак одређене категорије жена. Важност оваквог указивања огледа се у чињеници што ове категорије запослених представљају посебно осетљиве категорије у радном праву, што значи да као такве завређују посебан, додатни систем заштите и пре проглашене пандемије. У највећем броју случајева, запослени са породичним обавезама су жене. У том смислу, говоримо о неједнаком третирању једне категорије при чему је подела родно узрокована. Истраживања указују на то да су жене током пандемије више погођене кризом, биле су социјално изолованије те су и психолошки теже доживеле кризу (Belot *et all* 2020, 10). Таква заштита међутим, неоправдано је изостала у српском систему. Запослени са породичним обавезама принуђени су да се организују на свој начин како би успели да се прилагоде организацији коју је у новонасталим условима обезбедио послодавац. Вртићи су били затворени, што је обавезало родитеље да се на дневном нивоу посвете старању о деци, те је комбиновање чувања деце са радом од куће, што је био посебан изазов. Комбиновање рада и чувања деце у јеку страха за живот од вируса и економске ситуације која је њоме изазвана морало је протећи без помоћи старијих чланова породице, ризичне групације, која се нашла у потпуној изолацији, што се често могло чути као парола. То значи да је бар један од родитеља морао да остане код куће ради чувања деце, а да од свог посла одустане или, уколико услови посла то дозвољавају, ради од куће. Међутим, и рад од куће тражи посвећеност, па се мало размишљало о томе како ће један од родитеља успети да концентрисано испуњава радне задатке на дневном нивоу, чува децу и обави кућне послове, који подразумевају бар припремање оброка с обзиром на ограничено кретање ван куће. У Србији не постоје статистички подаци о томе како су запослени организовали обављање кућних послова, односно који је удео жена сносила и да ли је била преоптерећена.

С друге стране, први подаци из Шпаније и Велике Британије указују на постојање равнотеже у домаћинству, али и то да су жене ипак поднеле већи део кризе преузимајући несразмерни део кућних послова (Del Boca, Oggero, Profeta, Rossi 2020). Промене у родним односима посебно су биле наглашене у Италији, земљи која је у првом таласу пандемије бележила највећи број оболе-

лих и умрлих пацијената (Del Boca, Oggero, Profeta, Rossi 2020). Аутори наводе да су драстичне мере за спречавање ширења вируса у виду потпуног затварања људи и објеката исто тако утицале на породичну организацију већине Италијана, с обзиром на то да се родитељи у овој земљи у великој мери ослањају на старије чланове породице када је старање о деци у питању. Скоро половина свих родитеља у Италији морало је да потражи друго решење за чување деце због обавезе социјалне дистанце, посебне заштите старијих и ограничења кретања. Велика смртност становништва старије доби такође је утицала на емоционално стање свих чланова породице, укључујући и оне најмлађе. Статистика показује да је мали број Италијанки наставио са обављањем послова као и пре пандемије (само 23% њих). Четрдесетичетири посто њих наставило је са радом од куће, при чему аутори у таквим ситуацијама виде највећу опасност од нарушавања родно равноправних улога, јер највећи терет кућних послова преузимају жене. Чак и у оним ситуацијама када мушкарац остаје код куће а жена одлази на посао, највећи број њих посвећен је старању о деци а не завршавањем кућних послова, подаци су овог истраживања. У ситуацији када оба родитеља раде од куће, 65% жена обавља кућне послове и стара се о деци. Овакви подаци довољно говоре о преоптерећености жена кућним пословима али и израженој родној неравноправности, која је, чини се, била продубљења у доба пандемије.

4.1. Положај посебно осетљивих категорија жена

Указано је да жене представљају посебно осетљиву категорију у радном односу и ту групацију чине заједно са малолетницима и особама са инвалидитетом. Статистика показује да су одређене категорије жена двоструко дискриминисане, што значи да постоји још неки од основа дискриминације који појачава неједнак третман и додатно их дискриминише у односу на остале жене из популаце али и у односу на мушкарце из своје групације. У ту групу спадају Ромкиње, старије жене, жене са инвалидитетом, жене са села, лезбејке (Dokmanović 2016, 63–64). Пандемија изазавана вирусом КОВИД-19 довела је до економских губитака великих размера у кратком року, што је утицало на одлуку послодаваца да брзо промени начин рада, трошкове али и број запослених. Потребна послодавца да прилагоди организацију свог рада новонасталим околностима, утицало је на положај свих запослених а посебно оних вулнерабилних. Запажа се нарочито тежак положај жена из побројаних групација у Србији, код којих је дошла до изражаја вулнерабилност услед пандемије. У овом раду проучавање се положај мигранткиња, Ромкиња, жена са инвалидитетом, жена у сеоским домаћинствима и старијих жена, који је био додатно погођен ефектима епидемиолошке ситуације након проглашења ванредног стања.

4.1.1. Жене на селу

Жене у сеоским домаћинствима углавном су окупиране радом код куће и радом у делатности обраде земље у складу са традиционалном улогом жене, која је посебно остала заступљена у српским сеоским срединама. Разлог за так-

ву статистику јесте чињеница да је женама на селу мање доступна могућност за образовање, нису економски независне а приметан је отежан приступ систему социјалне и здравствене заштите (Beker *et all* 2017, 1–2). Услед постојећих економских неједнакости, жене у већем броју емигрирају са села, остављајући дисбаланс са мушким делом становништва, те смањеним природним прираштајем (Blagojević 2010, 22–23). Потреба за бављењем пољопривредом подстакнута је егзистенцијалним мотивима жена које остају да живе на селу, као начином да таквим привређивањем обезбеде храну за породицу. Углавном се налазе у положају помажућег члана породице, без самосталне зараде, те без социјалног осигурања, премда имају већу стопу активности у радну на селу од мушкараца (*Tržište rada u Srbiji-položaj žena 45+ Uskraćivanje prava na dostojanstven rad* 2017, 35–36). То најчешће нису регистрована газдинства, што је спречило ову категорију жена да остваре помоћ државе која је била намењена пољопривредницима.³ Програмом новчане помоћи нису обухваћена она лица која се баве пољопривредом али се не налазе у Регистру пољопривредних газдинстава и ако произведе оне производе које нису прописани идејним пројектом Владе. Забрана кретања старијих од 70 година на селу представљала је отежавајућу околност посебно за старије жене које живе у сеоским домаћинствима и баве се пољопривредом јер су тиме биле потпуно онемогућене да обављају такву врсту посла, да продају производе које узгајају на њивама и најважније, остали су без великог удела хране у свакодневној исхрани.

4.1.2. Старије жене

Старије жене су због својих година додатно дискриминисане, поред дискриминације по основу пола, што их чини нарочито вулнерабилним. Учесталост дискриминације ове категорије због старосне доби формирала је и нови термин у теорији – ејџизам (*Age International* 2020). Указује се на чињеницу да су старије жене у већем ризику од дискриминације јер се сусрећу са „акулмулираним последицама родне дискриминације“, до које је дошло ограниченим приступом у образовању, запошљавању годинама, малим зарадама и последично малим пензијама (Бекер 2019, 128). Сматра се да су старије жене највише осетиле последице транзиције и економских промена у земљи у протеклим деценијама и да су у тежој економској ситуацији од мушкараца, те да су у већем ризику од сиромаштва, са уделом у тој статистици од 35,7% (Babović *et all* 2018, 60–63). Отуда, жене са навршених 65 година неретко су радно анагажована лица, јер износ пензије у Србији не покрива основне потребе за живот (Политика 2013). Треба имати у виду и податак да је процес осамостаљивања младих у нашој земљи дуготрајан, односно да је дуг пут транзиције од школе до посла због чега неретко старији чланови домаћинства финансијски издржавају млађе, за шта има је потребан посао и када формално заврше свој радни век. Уредбом о мерама за време ванредног стања уведена је потпуна забрана кретања за лица старија од 65 година, односно 70 година, што их је искључило у целости из радног окружења. Послови које обављају пензионерке

3 Уредба о новчаној помоћи пољопривредним газдинствима у циљу ублажавања последица насталих услед болести COVID-19 izazvane virusom SARS-COV-2, *Službeni glasnik RS*, br. 57/2020.

углавном није могуће обављати од куће, јер је њихово ангажовање често заступљено у занатству, професији, или су то пак глумице које су у позоришту наставиле свој радни век. При том, мали је број оних које су стално радно ангажоване, већ додатни приход обезбеђују уговорима о ауторском раду, уговором о делу. Изостају подаци о онима који се налазе у сивој зони, односно које раде без било каквог уговора, којих је, како се сматра, највише. Овакав начин радног ангажовања чини их још вулнерабилнијим. За оне старије жене које су биле радноангажоване у тренутку забране кретања, није обезбеђена додатна заштита државе као посебно осетљиве категорије запослених јер је послодавац могао да их отпусти, као и остале запослене. Држава није обезбедила политику финансијске заштите за старије од 65 година који су остали без средстава за живот три месеца трајања ванредног стања и забране кретања, ако изузмемо новчану помоћ за сваког пензионера од по четири хиљаде динара и финансијске помоћи од сто евра за све пунолетне грађане, која је исплаћивана тек у месецу јулу.

Посебно незаштићене биле су жене старије од 65 година које нису стекле право на старосну пензију, нити су пре проглашења ванредног стања биле радноангажоване по основу уговора којим би им пружио одређени вид заштите. Изузев оних старијих жена које су свој посао могле да раде од куће, већи број њих остао је без права на рад у фактичком смислу због прокламоване немогућности кретања. Слобода кретања једна је од основних људских права, између осталог предвиђена у Протоколу број 4., ставу 2 донетом уз Европску конвенцију за заштиту људских права и основних слобода.⁴ Протокол предвиђа ограничење слободе кретања онда „када је то у складу са законом, када је неопходно у демократском друштву у интересу државне или јавне безбедности, ради очувања јавног поретка, за спречавање криминала, за заштиту здравља или морала или ради заштите права и слободе других“. Право на слободу кретања прокламовано је и Уставом Републике Србије у члану 39.⁵ Премда највиши правни акт дозвољава ограничење овог права „ради спречавања ширења заразних болести“, легитимно је поставити питање легалности потпуне забране слободе кретања за време ванредног стања за лица старија од 65 година. Уставни суд Босне и Херцеговине донео је одлуку да је забрана кретања за старије од 65 година противуставно, те да представља кршење основних људских права ове категорије грађана (*Политика* 2020). Ово из разлога што приликом доношења овакве одлуке није доказима образложено зашто ова категорија представља ону која је у посебном ризику од обољевања вирусом, мере нису биле унапред временски ограничене, односно њихово трајање није одређено у складу са неопходним трајањем, а нису предвиђене ни могућности увођења блажих мера за ову категорију становништва (*Слободна Европа* 2020). С обзиром на то да је лицима старијим од 65 година тек накнадно омогућено присуство јавним местима, ако изузмемо право одласка у набавку једном недељно рано ујутру, мере забране кре-

4 https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SRP.pdf (04.09.2020).

5 Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, број 98/2006.

тања у Србији уведене се на идентичан начин али се Уставни суд Србије није о томе изјашњавао.⁶ С друге стране, вредна је помена одлука Уставног суда Словеније који је средином априла наложио Влади те земље обавезу преиспитивања мере забране кретања изван матичне општине на седам дана, уз обавештавање јавности (*BBC news* 2020).

4.1.3. Ромкиње

Ромкиње спадају у групу жена које су додатно погођене последицама након проглашене епидемије вирусом КОВИД-19 јер су и иначе двоструко дискриминисане, по основу пола и по основу етничке припадности. Уопште, Роми су групација становништва која се суочава са израженом дискриминацијом као препреком за укључивање на тржиште рада. И поред тога, истраживања показују да су Ромкиње у горем положају од мушких припадника ове етничке заједнице када је образовање (само 37% Ромкиња наставља образовање након 16.године живота због уговорених бракова) и запошљавање у питању (проценат Ромкиња које имају плаћени посао једва прелази 20%, наспрот 37% Рома) (FRA – European Union Agency for Fundamental Rights 2014, 9). Ромкиње у Србији живе углавном у проширеним породицама, због уговорених бракова рано почињу са рађањем деце, економски су зависне од својих партнера, незапослене и неписмене, што је препознато као проблем Националне стратегије (UNICEF 2017, 58 и 80). Најчешће се налазе у сфери неформалног запошљавања као сакупљачице секундарних сировина, сезонске раднице, као пијачне и уличне продавчице, а за оне запослене доступни су углавном слабо плаћени и физичко захтевни послови, попут послова на грађевини или рад као чистачице улица (*Analiza glavnih problema i prepreka u pristupu Roma pravima na rad i zapošljavanje*, 2013). Родни јаз између Рома и Ромкиња је посебно изражен. Једно истраживање је показало да је лош положај Ромкиња узрокован веома ниским нивоом образовања, које у даљим сегментима живота представља баријеру као запошљавању и боље плаћеним пословима (Chichevaliev, Jasharova 2016, 35). Како је указано, код Ромкиња изостаје формално образовање, те су им смањене прилике за запошљавање услед стереотипа, па је већина Ромкиња посвећено рађању деце и домаћинству, али и сакупљању секундарних сировина као испомоћ мушким члановима породице. Према подацима доступним у истраживању Немачке организације за међународну сарадњу (ГИЗ), у Србији се преко 150.000 људима људи бави сакупљањем секундарних сировина, који су махом чланови ромских породица (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) 2018, 69). Проглашење ванредног стања и ограничење кретања довела је до обуставе рада на сакупљању секундарних сировина или

6 Уставни суд је одбацио захтеве за оцену уставности проглашења ванредног стања. <https://www.slobodnaevropa.org/a/30627746.html>

Занимљиво је указати да је Уставни суд одбацио, а не одбио јер ниједан од подносилаца иницијатива „није уставниоправно утемељене разлоге за покретање поступка за оцену уставности и законитости Одлуке о проглашењу ванредног стања“ Више видети у решењу објављеном на сајту Уставног суда Србије <http://www.ustavni.sud.rs/Storage/Global/Documents/Misc/I%20%D0%A3%D0%BE-42-2020.pdf>

до рада са смањеним обимом, што се одразило на финансијском плану свих ромских породица којима је то једини извор прихода. Отуда се Ромкиње могу сврстати у неформални сектор запослених. Међународна организација рада неформалне раднике дефинише као оне запослене који финансијску основу своје егзистенције приходују радећи код послодавца или као samozапослени, с тим што тај рад не налази место у законским оквирима па изостаје адекватна регулација и заштита (*Guidelines concerning a statistical definition of informal employment* 2003). Ако узмемо у обзир да запослени у неформалном сектору немају закључен уговор о раду, ова категорија остаје ускраћена за права из обавезног социјалног осигурања, па је јасно да је њихов положај додатно отежан за време ванредног стања. Домаћи закон не познаје категорију неформалних радника, ако изузмемо члан 32. који предвиђа „да ако послодавац не закључи са запосленим уговор о раду, сматраће се да је запослени засновао уговор о раду на неодређено време даном ступања на рад.“ Негативне последице изазване пандемијом корона вируса, додатно су појачале тежак положај ових запослених који једини извор прихода црпу из рада који је несигуран, јер не потписују уговор о раду и немају социјално осигурање. С обзиром на то да нису постојале посебне препреке за отказивање уговора о раду овој категорији запослених, они су остајали без посла у првим недељама након проглашења ванредног стања, осетивши најпре последице економске кризе. Оно што је додатно утицало на губитак послова ове категорије запослених јесте немогућност коришћења јавног превоза, за шта је био потребан налог послодавца. Како у формалном смислу немају послодавца, а нису samozапослени, остали су ускраћени за могућност коришћења јавног превоза што је додатно отежало обављање послова онима који су га задржали. Треба истаћи и то да им је здравље било посебно угрожено јер су долазили у додир са секундарним сировинама, прикупљеним од других људи, а средства заштите од вируса су за већину представљала додатни издатак. Евидентан је изостанак помоћи државе, те се брига о Ромима генерално свела на финансијску потпору донатора и невладиних организација. Због тога апел МОР-а да државе социјалну помоћ прошире и на запослене у неформалном сектору, посебно на сакупљаче секундарних сировина, посебно добија на значају (*International Labour Organization* 2020).

На посебно тежак положај Ромкиња и генерално Рома као популације у нашој земљи за време пандемије указују иницијативе невладиних организација које се баве положајем ове популације, обавештавајући јавност да су недеље ванредног стања утицале на још тежи положај ове категорије становништва, од којих се већина нашла на ивици егзистенције због вишедневне глади (*Initiative for economic and social rights* 2020). Једна од иницијатива довела је до тога да Европски суд за људска права иницира процедуру против Србије, због непостојања системске подршке од стране државе која би помогла ромским породицама, као посебно вулнерабилне. Како се наводи у иницијативи, такав став државе довео је у опасност право на живот ромских породица које живе у београдском насељу Чукарица, као једно од основних људских права, те нехуманог положаја и оног који деградира људско достојанство. Основа овакве процедуре поткрепљена је сазнањем да ромске породице живе без

електричне енергије, воде, у нехигијенским условима због нефункционисања система за одлагање смећа, што само увећава ризик по здравље ових породица. У процедури коју је покренуо Европски суд за људска права посебно се истиче недостатак могућности да Ромкиње и Роми раде у формалном сектору државе, те непостојања финансијске помоћи од стране државе.

4.1.4. Жене са инвалидитетом

Жене са инвалидитетом су се и пре пандемије суочавале са тешким положајем у друштву. У извештају Поверенице за заштиту равноправности за 2019. годину, наводи се да су особе са инвалидитетом једна од „највише дискриминисаних друштвених група у Србији“, а да су посебно невидљива група када је у питању коришћење јавних установа које су у великом броју случајева неприступачне за коришћење особа са инвалидитетом (Повереник за заштиту равноправности 2020, 118). У публикацији Центра за људска права указује се на одсуство партиципације особа са инвалидитетом уопште у поступку креирања мера за време ванредног стања, што је резултирало доношењем истих без уважавања потреба ова категорије становништва у радном односу (*Људска права у Србији* 2020, 117). У Србији не постоје званични подаци о броју запослених жена са инвалидитетом, које су остале без посла и о њиховој структури, а која би могла да послужи као водич за дубљу анализу. Према последњим подацима које је спровео Републички завод за статистику, у Србији је регистровано скоро 333.000 особа са инвалидитетом, од којих 58,2% чине жене (Марковић 2014, 79). Надаље, подаци указују на то да се повећава проценат жена са инвалидитетом са завршеном средњом школом, да опада број оних које имају диплому високог образовања, а да немали број њих има завршену само основну школу. Неједнака позиција у образовању ствара почетну предност за мушкарце са инвалидитетом, која продубљује родни јаз јер је мање економски активних жена од припадника супротног пола са инвалидитетом. Економска неактивност жена са инвалидитетом обележила је положај ових жена, које више времена проводе код куће обављајући кућне послове, што се одражава на приходе који обезбеђују егзистенцију, који су недовољни и одређени социјалним примањима и пензијом.

Жене са инвалидитетом без запослења проглашењем ванредног стања нашле су се у великом ризику од сиромаштва јер су биле без адекватне помоћи државе. Уопште, држава није донела ниједан пропис за време ванредног стања који би гарантовао посебно право на новчану помоћ овој категорији запослених, изузев новчане помоћи од сто евра, која је додељивана сваком пунолетном грађанину након укидања ванредног стања. Оне запослене жене са инвалидитетом имале су проблем да извршавају радне задатке одласком на посао, због укидања линија градског превоза. Тиме се утицало на мобилност свих запослених, па и жена са инвалидитетом, осим ако је у конкретном случају организован превоз од стране послодавца. То је значило немогућност фактичког обављања послова у просторијама послодавца за све жене са инвалидитетом за посао који није могао да буде организован од куће или га оне нису саме могле организовати. Проучавањем мера донетих за време ванредног стања,

уочава се небрига за категорије становништва које су посебно вулнерабилне и имају проблем са запошљавањем и задржавањем радних места, као што су жене које имају неку врсту инвалидитета.

4.1.5 Миџранџкиње

Подаци изостају и о женама миџранџкињама. Нема званичних статистика о њиховом положају, запошлењу или миграцијама за време пандемије, што отежава радноправну дискусију. Међу онима који своје пребивалиште мењају из једне државе у другу, највише је оних који се на промену свог пребивалишта одлучују из економских разлога, али су садашња друштва суочена са великим таласом миграција становништва са Блиског истока због ратних превирања. Жеља за бољим животом, која подразумева боље запошлење, већу зараду, повољније услове рада а неретко и потребу да се сачува живот, нагони чак 3% светске популације на миграције, према подацима Међународне организације рада (Ковачевић 2020, 6). Ова категорија спада у групу посебно осетљивих када је радноправни положај у питању⁷ што је формализовано у појединим законодавствима, при чему је основни изазов обезбедити миџранџима адекватану правну заштиту. Радно законодавство позвано је да обезбеди заштиту, јер, како је напоменуто, велики број миџранџа чине економски миџранџи. Проблем који настаје услед миграција јесте тај што радно законодавство матичне државе, државе порекла, не може територијално да се односи на грађане који не живе и не раде на територији те државе. С друге стране, радно законодавство државе коју миџранџи настањују, односно државе пријема, има баријеру у једном третирању ове категорије запослених са запосленима које чини становништво споствене државе. Неадекватан третман миџранџа може их водити у радну експлоатацију и још већу зависност од послодавца, од постојеће која је проузрокована чињеницом да да боравак и рад у иностраној земљи зависи од рада код постојећег послодавца, који предствља везу миџранџа и нове државе у коју су се преселили. Та чињеница их чини још осетљивијим, што запажа и једна домаћа ауторка (Ковачевић 2020, 6).

Пандемија изазвана корона вирус довела је економске кризе и несигурности код готово свих послодавца, одразивши се на све запослене, посебно на оне „прекарне“ какви су миџранџи. Нема података о броју миџранџа који је радно ангажован, њиховој структури, о разликовању по основу пола, нити о броју оних који су остали без посла током пандемије. Изостаје чак и бележење укупног броја оних који су заражени корона вирусом. Оно што јесте забрињавајуће јесте Одлука Владе којом се потпуно ограничава кретање тражилаца азила и ирегуларних миџранџа смештених у центрима за азил и прихватим центрима у Републици Србији.⁸ Ова одлука је донета са

7 У складу са Уставом Републике Србије, круг посебно осетљивих категорија ограничен је на „омладину, жене и инвалиде жене“, сходно члану 60., став 5.

8 Одлука о привременом ограничавању кретања тражилаца азила и ирегуларних миџранџа смештених у центрима за азил и прихватим центрима у Републици Србији, *Службени иласник РС*, бр. 32/2020.

циљем спречавања ширења заразе, што доводи до закључка да се центри за мигранта посматрају на државном нивоу као потенцијална жаришта. Привремено али потпуно ограничавање кретања ове категорије становништва уз могућност кретања која је стриктно прописана и временски ограничена, намеће питање нелегитимног лишавања слободе. Положај мушкараца али и жена мигранткиња додатно је погоршан догађајима из прихватних центара о којима се може прочитати у новинским чланцима. Појачан страх и нервоза домаћег становништва у комбинацији са медијским утицајем, формирали су расну нетрпељивост која се неретко завршавала инцидентима (*BBC news* 2020).⁹ С друге стране, у јавности се појавило писмо неколицине миграната који се обраћају властима у Србији, са жељом да својим радом допринесу грађанима Србије, тако што ће радити као курири за старе, да чисте и дезинфикују улице, шију маске (*BBC news* 2020). Ипак, страх од ширења вируса пренео се на целу Европу, а мигранти се уочавају као потенцијално жариште, те постају „људи које нико неће“. Док су италијанске власти одбиле да приме брод са мигрантима (*Deutsch Welle* 2020), шведске власти у њима виде ресурс, као држава натурализованих грађана, односно оних који су мигрирали из других држава (*Nacional HR* 2020).

5. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Последице још увек постојеће пандемије корона вируса погађају све запослене и по својим ефектима уносе корените промене у све сфере живота, па и у радноправне односе. Како човек обезбеђује своју егзистенцију кроз рад, посебна заинтересованост постоји за ову област права и већина мера је управо дизајнирана како би се радноправне последице умањиле. На основу проученог, можемо закључити да је су ефекти пандемије изненадиле државни апарат, који није на адекватан начин реаговао доношењем мера које би требало да имају за циљ најбољи интерес запослених. Тим пре што што не постоји систем мера који је требало да заштити посебно осетљиве категорије попут жена са инвалидитетом, Ромкиња, мигранткиња, старијих жена или жена на селу. Како се не назире крај пандемије, закључујемо да свако од нас мора научити да са вирусом живи и ради, али да је на држави да обезбеди одговарајући систем заштите прилагођен свакој категорији запослених, који ће имати у виду интервенције додатног карактера у складу са начелом посебне заштите у радном праву. Такав систем најефикасније је могуће установити уз консултовање управо осетљивих категорија или њихових представника, слушањем и задовољавањем њихових потреба.

9 Мисли се на инцидент појединца који је аутомобилом прешао преко бодљикаве жице прихватног центра за мигранте јер „не жели муслиманску државу, не жели ово да трпи“, што је као снимак објавио на друштвеној мрежи.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES)

- Gender equality in workforce: Reconciling work, private and family life in Europe*, European commission, 2014;
- George P. Politakis, „Night work of women in industry: Standards and sensibility“, *International labour review*, БРОЈ
- Discrimination against and living conditions of Roma women in 11 Member States: Roma Survey – Data in focus*, FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, Brussels, 2014,
- Дејчи бракови и ромској популацији у Србији*, UNICEF, Београд, 2017;
- Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ), *Inclusion of Informal Collectors into the Evolving Waste Management System in Serbia – A Roadmap for Integration*, 2018;
- Драгица Вујадиновић, Војислав Станимировић, „Родни односи у Србији у доба транзиције – између еманципације и ретрадиционализације“, *(Ре)калкулација првих 25 година* (ур. Бојан Вранић, Горан Давинић), Правни факултет Универзитета у Београду, 2017;
- Зорана Антонијевић, *Родна равноправност у Европској унији, законодавство и судска пракса*, Удружење тужилаца и заменика јавних тужилаца Републике Србије, Београд, 2011;
- Зорица Мршевић, *Ка демократском друштву родна равноправности*, Институт за друштвене науке, Београд, 2011;
- Kosana Beker et al, *Situation of rural women in Serbia: Report*, Shadow Report to the CEDAW Committee regarding the fourth reporting cycle of Serbia, Informal network of women's organizations dealing with the situation of rural women, UN Women, Belgrade, 2017;
- Косана Бекер, *Вишеструка дискриминација жена у Србији, и одабраним државама Европске уније, упоредна анализа*, докторска дисертација (необјављена), Универзитет у Новом Саду, Нови Сад, 2019;
- Љубинка Ковачевић, „Запошљавање радника миграната – претпоставке, услови, ограничења“, *Страни правни живот*, бр. 2/2020;
- Људска права у Србији*, Центар за људска права, Београд, 2020;
- Марио Рељановић, *Родна права у ванредном стању збој пандемије, нужне и предузетне мере у заштити радника*, Рад и социјална правда, 2020;
- Marija Babović i dr, *Socijalna uključenost starijih osoba (65+) u Srbiji*, Crveni krst Srbije, Beograd, 2018;
- Марина Благојевић Хјусон, *Родни барометар у Србији: развој и свакодневни живот*, Програм Уједињених нација за развој, Београд, 2011;
- Marina Blagojević, *Žene na selu u Vojvodini: svakodnevni život i ruralni razvoj (rezultati anketnog istraživanja)*, Pokrajinski sekretarijat za ravnopravnost polova, Novi Sad, 2010;
- Mario de Rosario Palma Ramalho, „Reconciling family and professional life and the gender equality principle in employment“, *European gender equality law review*, no. 2/2009;
- Melinda Mills, Flavia Tsang, Patrick Prag et al., *Gender equality in the workforce: Reconciling work, private and family life in Europe*, European Commission, 2014;
- Michele Belot et al., *Unequal consequences of Covid-19 across age and income: representative evidence from six countries*, IZA Institute of Labour Economics, Bonn, 2020;
- Милан М. Марковић, *Особе са инвалидитетом у Србији*, Републички завод за статистику, Београд, 2014;

- Praxis, *Analiza glavnih problema i prepreka u pristupu Roma pravima na rad i zapošljavanje*, 2013;
- Редован іодішњи извештај Повереника за заштитиу равноіправності за 2019. іодину, Повереник за заштиту равноправности, Београд, 2020;
- Stefan Chichevaliev, Sarita Jasharova et al, *Roma Women Research: Macedonia*, Kamira Foundation and LIL, Madrid/Skopje, 2016;
- Tržište rada u Srbiji-položaj žena 45+ Uskraćivanje prava na dostojanstven rad, Žene na prekretnici i SeConS grupa za razvojnu inicijativu, Beograd, 2017;

Списак правних извора

- Устав Републике Србије, *Службени іласник РС*, број 98/2006.
- Уредба о организовању рада за време ванредног стања, *Службени іласник РС*, бр. 31/2020.
- Уредба о утврђивању Програма финансијске подршке привредним субјектима за одржавање ликвидности и обртна средства у отежаним економским условима услед пандемије covid 19 изазване вирусом SARS-CoV-2, *Службени іласник РС*, бр. 54/2020.
- Уредба о новчаној помоћи пољопривредним газдинствима у циљу ублажавања последица насталих услед болести КОВИД-19 изазване вирусом САРС-КОВ-2, *Службени іласник РС*, бр. 57/2020.
- Одлука о привременом ограничавању кретања тражилаца азила и ирегуларних миграната смештених у центрима за азил и прихватим центрима у Републици Србији, *Службени іласник РС*, бр. 32/2020.

Списак интернет извора

- Aljazeera.2020. Broj zaraženih u svijetu premašio 17 miliona.Jul 2020.
- Институт за јавно здравље Батут, статистички подаци <https://covid19.rs/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%86%D0%B8-%D0%BE-%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81%D1%83/>
- Daniela Del Boca, Noemi Oggero, Paola Profeta, Mariachristina Rossi, *Woman's work, house work and childcare before and during COVID-19*, доступно на <file:///E:/ZA%20RAD/INSTITUT/Родна%20равноправност%20и%20пандеміја%20КОВИД%2019/Rodna%20ravnopravnost%20i%20covid/Women's%20work,%20housework,%20and%20childcare%20before%20and%20during%20COVID-19%20VOX,%20CEPR%20Policy%20Portal.htm>
- Mirjana Dokmanović, *Gender Analysis for Serbia: Final Report*, IPA – Pre-Accession Instrument (NEAR), 2016, str. 63–64.
- What is ageism?, Age International, <https://www.ageinternational.org.uk/what-we-do/Policy-where-we-stand/ageism/>
- Политика 2013, Раде да би прехранили породицу, август 2013
https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SRP.pdf
- Политика.2020.Уставни суд БиХ: Неуставна одлука о забрани кретања у Федерацији БиХ.
- Слободна Европа.2020.Након одлуке Уставног суда: измењене наредбе кретања у Федерацији БиХ.Април 2020.

- Интернет страница Уставног суда Србије, 2020. <http://www.ustavni.sud.rs/Storage/Global/Documents/Misc/I%D0%A3%D0%BE-42-2020.pdf>
- International Labour Organization, Guidelines concerning a statistical definition of informal employment.* November 2003.
- International Labor Organization, *COVID-19 crisis and the informal economy*, str. 4–5.
- Initiative for economic and social rights. 2020. European court of human rights has initiated procedure against Serbia for lack of support for the most vulnerable in the fight against corona virus. April 2020.
- BBC news. 2020. “Naseljavanje migranata u Srbiji i korona virus: kako epidemija utiče na širenje lažnih vesti i antimigrantskih stavova”. Maj 2020.
- BBC news. 2020. Korona virus i migranti u Srbiji: “Uz vas smo u borbi protiv korone”. Mart 2020.
- Deutsch Welle. 2020. Migranti na Siciliji ugroženi zbog korone. Avgust 2020.
- HR.2020. Doba korone: Migranti u Švedskoj značajan resurs. April 2020.

Jovana Rajić Ćalić, M.A.
 Research Associate
 Institute of Comparative Law, Belgrade

VULNERABLE GROUPS OF WOMEN AND PANDEMICS

Summary

The proclamation of the corona virus pandemic marked the current year, introducing changes globally. Due to the restriction of the movement of people and goods, there was a decrease in the volume and productivity of labor, and a reduced need for labor in general and human strength. The consequences were reflected in the financial, psychological and sociological plan, with the impact mostly on those employees who were a vulnerable category even before the declaration of the pandemic, whose position required increased protection. The central issue of research work is the position of such categories during the pandemic and the adaptability of state measures to their needs, all in the light of the general consideration of the consequences of the pandemic on labor relations.

Key words: *Pandemics. – Corona virus. – Gender equality. – Vulnerable groups. – Woman.*